
Ανθρώπινα Δικαιώματα και Διεθνείς Σχέσεις

του Γιώργου Ιακώβου
πρώην Υπουργού Εξωτερικών
Κυπριακής Δημοκρατίας

Θέλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου για την πρόσκλησή σας να απευθυνθώ στη φετινή εκδήλωσή σας για την Ημέρα της Γυναίκας. Εκφράζω επίσης τα θερμά μου συγχαρητήρια προς το Σύνδεσμό σας για την απόφασή σας να τιμήσετε, στα πρόσωπα της Τιτίνας Λοϊζίδου και Χαρίτας Μάντολες, την αγωνίστρια γυναίκα της Κύπρου.

Στην περίπτωση της Τιτίνας Λοϊζίδου τιμάτε τον αγώνα της Κύπριας γυναίκας για την επιστροφή στις πατρογονικές εστίες και τη διεκδίκηση του δικαιώματος περιουσίας - ένα από τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα.

Στην περίπτωση της Χαρίτας Μάντολες τιμάτε τον αγώνα για τη διακρίβωση της τύχης των αγνοουμένων, που είναι κι αυτό θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα των συγγενών τους. Και είναι ιδιαίτερα σημαντικό να γίνει αυτό σ' εκδήλωση για την Ημέρα της Γυναίκας. Γιατί, ως γνωστό, οι γυναίκες ήταν ανέκαθεν θύματα διακρίσεων, και επομένως οι γυναίκες συγγενείς αγνοουμένων είναι πολλαπλά αδικημένες. Το δράμα των συγγενών των αγνοουμένων συγκλονίζει κάθε ανθρώπινη ψυχή.

Εκφράζω την ελπίδα πως το καθαρά ανθρωπιστικό αυτό θέμα θα βρει τη λύση του έξω από τις περιπλοκές ενός σύνθετου προβλήματος όπως είναι το Κυπριακό.

Η διεθνής κοινότητα μπορεί να βοηθήσει, ώστε να καταξιωθούν στο θέμα των αγνοουμένων τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως έγινε και στην περίπτωση της Τιτίνας Λοϊζίδου.

Η διεκδίκηση και κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι κεφαλαιώδους διαχρονικής σημασίας για όλες τις χώρες και όλους τους λαούς του κόσμου. Υπάρχουν όμως περίοδοι και συνθήκες στην ιστορία κάθε χώρας που τα ανθρώπινα δικαιώματα προσλαμβάνουν αποφασιστικό ρόλο όχι μόνο για την προστασία των πολιτών της, αλλά και γι' αυτή τούτη την επιβίωση του λαού της. Εμείς, η Κύπρος, ζούμε ακριβώς μια τέτοια περίοδο. Αγωνιζόμαστε ενάντια στην κατάφωρη, καθολική καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και προσπαθούμε μέσα από το δίκτυο των διεθνών μας σχέσεων, την αξιοποίηση των σύγχρονων αντιλήψεων και των διεθνών νομικών οργάνων να επιτύχουμε υποστήριξη του αγώνα μας. Η δικαίωση της μιας από τις δύο Κυπρίες αγωνίστριες που τιμούμε σήμερα ήταν αποτέλεσμα αυτών των προσπαθειών.

Το κεφάλαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει μια ευρύτερη σημασία στην ιστορία και τις μελλοντικές εξελίξεις της ανθρωπότητας που δεν μας διαφεύγει. Στα πλαίσια της παγκοσμιοότητας που έχουν αποκτήσει η δημοκρατική τάξη πραγμάτων και η εφαρμογή των δημοκρατικών θεσμών, όλες οι χώρες του κόσμου έχουν περιλάβει στα συντάγματά τους την κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Όλα τα έθνη προσυπογράφουν τη Παγκόσμια Διακήρυξη Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών και πολλές άλλες κυβερνήσεις προσχωρούν και σε άλλες πιο συγκεκριμένες και αποτελεσματικές διεθνείς συμβάσεις και μηχανισμούς για τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν είναι πια αποκλειστική εσωτερική υπόθεση μιας χώρας, και με ιδιαίτερη ανακούφιση βλέπουμε τη διεθνή παρέμβαση να νομιμοποιείται, όταν αυτά καταπατούνται.

Οι εξελίξεις αυτές μας γεμίζουν με αισιοδοξία για το μέλλον της ανθρωπότητας. Υπάρχουν όμως μελανά σημεία στον ορίζοντα που διαπιστώνονται από μια πιο προσεκτική εξέταση της κατάστασης πέρα από τις διακηρύξεις και την νομοτυπική διατύπωση συμμόρφωσης των κρατών και κυβερνήσεων.

Διαπιστώνουμε δυο διαστάσεις του θέματος που είναι εξίσου σημαντικές και αλληλένδετες.

Πρώτα είναι η ανεπάρκεια της καθολικής προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην εσωτερική λειτουργία του Κράτους. Παρόλον ότι τα δικαιώματα κατοχυρώνονται με συνταγματικές και άλλες νομοτυπικές προϋποθέσεις, διαπιστώνουμε, δυστυχώς, ότι μερικές κυβερνή-

σεις καταπατούν ακόμα, κάτω από διάφορα προσχήματα, τα δικαιώματα των πολιτών τους.

Μια δεύτερη διάσταση είναι οι σοβαρές παραλείψεις στο σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις διεθνείς σχέσεις και επιδιώξεις μερικών χωρών. Με μια θλιβερή νομοτέλεια που διέπει την πολιτική συμπεριφορά και τα δίκτυα των πολιτικών σχέσεων οι δυο διαστάσεις συνυπάρχουν και αλληλοεπισχύονται.

Οι κυβερνήσεις που καταπατούν τα δικαιώματα των δικών τους πολιτών είναι πιο επιρρεπείς στην παρενόχληση των δικαιωμάτων των γειτονικών τους χωρών και, κατ'επέκταση, των πολιτών τους. Είναι κοινώς παραδεκτό ότι μια χώρα με δικτατορική διακυβέρνηση είναι πιο επικίνδυνη από μια δημοκρατική χώρα να χρησιμοποιήσει στρατιωτική βία εναντίον γειτονικής της χώρας ή να έχει αυθαίρετα και αδικαιολόγητα επεκτατικές βλέψεις. Είναι γι' αυτό το λόγο που παρουσιάζονται συνήθως δυσκολίες στην επίλυση της επίλυσης διαφορών μέσω διαλόγου με χώρες που καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Οι πιο πάνω διαπιστώσεις έχουν για τους Κυπρίους μια αμεσότητα.

Έζησα από κοντά τη διαμόρφωση των εξωτερικών σχέσεων της Κύπρου μέσα από τις φοβερές εμπειρίες μιας βάρβαρης τουρκικής εισβολής και τις μαζικές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πολιτών της.

Στην επίλυση των διαφορών μεταξύ κρατών, ο χάρτης του ΟΗΕ προβλέπει την ειρηνική διευθέτησή τους μέσω μιας σειράς μεθοδολογιών, όπως είναι η μεσολάβηση, η διαιτησία και η προσφορά καλών υπηρεσιών του Γενικού Γραμματέα. Διάφορες σκοπιμότητες απέτρεψαν τη διαπραγματευτική εμπλοκή της Τουρκίας, το κράτος που παραβιάζει την κυριαρχία και τα ανθρώπινα δικαιώματα μας στη διαδικασία επίλυσης του Κυπριακού.

Καθιερώθηκαν οι ενδοκυπριακές συνομιλίες κάτω από την αιγίδα του Γ.Γ. ΟΗΕ ως ο βασικός τρόπος επίλυσης του Κυπριακού. Ένας συνήθης ισχυρισμός που προβάλλεται σχετικά με αυτή τη διαδικασία είναι ότι η λύση του Κυπριακού θα οδηγούσε στην αποκατάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Κύπρο.

Όμως, η φύση του Κυπριακού είναι τέτοια που η Κυπριακή Δημοκρατία δεν μπορούσε να περιορισθεί στις ενδοκυπριακές συνομιλίες.

Ήταν απαραίτητο να ακολουθήσουμε και μια πολιτική διεθνοποίησης του Κυπριακού, με προσφυγές στη Γενική Συνέλευση και στο Συμβούλιο Ασφάλειας του ΟΗΕ, στην Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο Ευρωκοινοβούλιο, στην Κοινοπολιτεία και άλλα διεθνή βήματα.

Παράλληλα, η Κύπρος υιοθέτησε μια πολιτική διακρατικών προσφυγών στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, με βάση τις πρόνοιες της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Οι τρεις πιο πάνω πορείες είναι δυνατόν να φαίνονται εκ πρώτης όψεως ασύνδετες και επιχειρηματολογήθηκε ότι ήταν ακόμα και αντιφατικές. Η δική μας άποψη είναι ότι, στην πραγματικότητα, αλληλοσυμπληρώνονται, αφού μάλιστα ο χρόνος διεκπεραίωσης των σχετικών διαδικασιών είναι διαφορετικός για κάθε περίπτωση.

Χρονοβόρες οι διαπραγματεύσεις και οι νομικές διαδικασίες, άμεσα τα ψηφίσματα και αποφάσεις προσφυγών στους Διεθνείς Οργανισμούς.

Τόσο η διεθνοποίηση όσο και οι προσφυγές σε δικαιοδοτικά όργανα θεωρήθηκαν από την Τουρκία και από άλλες χώρες, ακόμα από τον ίδιο τον Γ.Γ. του ΟΗΕ, ως ασυμβίβαστες με τις ενδοκυπριακές συνομιλίες. Έφταναν οι Τούρκοι μέχρι το σημείο να διακόπτουν τις συνομιλίες και οι άλλοι να επικρίνουν τη πλευρά μας, γιατί διακινδύνευε δήθεν το μέλλον και τα αποτελέσματα των συνομιλιών με τη διεθνοποίηση και τις προσφυγές.

Το 1975 ήμουν ένας από τους κύριους μάρτυρες κατηγορίας για την πρώτη και δεύτερη διακρατική προσφυγή της Κύπρου εναντίον της Τουρκίας, και έτσι είχα φυσιολογικά ηυξημένο ενδιαφέρον για την έκβαση τους. Ήταν για μένα θλιβερή απογοήτευση η άρνηση της Επιτροπής Υπουργών Συμβουλίου της Ευρώπης να διαφυλάξει στην πράξη αυτά που διακήρυττε. Να επικυρώσει το πόρισμα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και να προχωρήσει σε κυρώσεις. Όπως είναι γνωστό τελικά η Επιτροπή Υπουργών αποφάσισε, απλά την άρση του «απόρρητου» του σχετικού φακέλου αντί της κανονικής δημοσίευσής του πορίσματος της όπως έπρεπε να κάνει και όπως δυστυχώς δοθηκε η εντύπωση πως έκανε.

Όμως, πρέπει να λεχθεί ότι έχει και η δική μας πλευρά τη δική της ευθύνη αφού ουσιαστικά είτε δέχθηκε την αναβολή της λήψης απόφασης, είτε δεν πίεσε αρκετά στην συμπλήρωση της διαδικασίας.

Ήταν η εποχή των πρωτοβουλιών Clifford και η δική μας πλευρά ήταν κάτω από φοβερές αμερικανικές πιέσεις να μην επιμένει να εκδοθεί απόφαση της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Το πόρισμα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην 3η διακρατική προσφυγή Κύπρος vs Τουρκία ήταν ήδη ενώπιον της Επιτροπής Υπουργών, όταν ανέλαβα ως Υπουργός Εξωτερικών το 1983.

Η ανακήρυξη του ψευδοκράτους και η ανάγκη αντιμετώπισης της νέας κατάστασης μας επέβαλε την επιλογή της Διεθνοποίησης. Πετύχαμε τότε τα Ψηφίσματα 541(1985) και 550 (1984) του Συμβουλίου Ασφάλειας και άλλα ανάλογα ψηφίσματα σε άλλους οργανισμούς.

Παράλληλα, πιέζαμε για λήψη απόφασης για την Τρίτη Διακρατική Προσφυγή. Η Κυπριακή Κυβέρνηση συνέχιζε να υφίσταται όμως σοβαρές πιέσεις να εγκαταλείψει την πολιτική της Διεθνοποίησης και να περιορισθεί στο διάλογο. Στο ίδιο πνεύμα και με την ίδια σκοπιμότητα η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης αρνείτο να αναλάβει τις ευθύνες της.

Σε πάμπολλες παρεμβάσεις μου στην Επιτροπή Υπουργών προέβαλα το διπλό επιχείρημα ότι:

1. Η Επιτροπή όφειλε να λάβει θέση για ηθικούς και πολιτικούς λόγους και
2. η Επιτροπή Υπουργών που αναφέρεται στη Σύμβαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν ήταν η Επιτροπή Υπουργών του καταστατικού του Συμβουλίου της Ευρώπης. Αντίθετα, ήταν νομοτυπικά όργανο της Σύμβασης και ως εκ τούτου έπρεπε να δρα με νομικά και όχι με πολιτικά κριτήρια.

Δυστυχώς, καμιά ενέργειά μας δεν απέδωσε, αφού ακόμα και ο Γ. Γ. του ΟΗΕ παρενέβη, για να μην εκδοθεί οποιαδήποτε απόφαση. Δικαιολογία του ήταν ότι παρεβλάπτοντο οι δυνατότητες της διαπραγμάτευσης της περιόδου εκείνης, που πίστευε ότι θα έλυε όλα τα προβλήματα της Κύπρου συμπεριλαμβανομένης και της άρσης των παραβιάσεων των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Τελικά, η Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης απεφάσισε να δημοσιεύσει το πόρισμα της Επιτροπής καλώντας όμως ταυτόχρονα και σε διαπραγματεύσεις.

Είχα διαπιστώσει νωρίς στη θητεία μου στο Υπουργείο Εξωτερικών μια παραφωνία στην Κυπριακή πρακτική στο θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Επρόκειτο για την άρνησή μας να κυρώσουμε το άρθρο 25 της Σύμβασης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, που προνοεί το δικαίωμα της ατομικής προσφυγής.

Η δικαιολογία που προεβόλλετο τότε, κυρίως από νομικούς και κυβερνητικούς κύκλους, για τη μη κύρωση του άρθρου 25 είχε σχέση με την ιστορική εξέλιξη της Κύπρου από την εποχή της Τουρκικής ανταρσίας του 1963. Το επιχείρημα που προεβόλλετο ήταν ότι, εφόσον η Τουρκία ουδέποτε θα εκινείτο με προσφυγή ενάντια στην Κύπρο, στην επιμονή της να μην αναγνωρίζεται την Κυπριακή Δημοκρατία και, δεδομένου ότι η Τουρκία δεν είχε κυρώσει το άρθρο 25, θα είχαμε μόνο μειονεκτήματα από τη δική μας κύρωση του άρθρου αυτού.

Όμως, όσοι ασχολήθηκαν με το θέμα σε όλες τις συζητήσεις για παραβίαση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων από την Τουρκία, βρίσκονταν πάντοτε αντιμέτωποι με το αντεπιχείρημα ότι η ίδια η Κύπρος υστερούσε στην προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αφού δεν είχε κυρώσει το άρθρο 25.

Η επικύρωση του άρθρου 25 ήταν θέμα τιμής για την Κύπρο και ήταν πράγματι σημαντική πρόοδος, όταν τελικά πήραμε την απόφαση και ακολούθησε αμέσως μετά η Μάλτα. Έτσι, η Τουρκία έμεινε τελικά η μονη χώρα που αρνείτο την κύρωση.

Η κύρωση του άρθρου 25 σήμαινε το τέλος της απεμπόλησης ενός ισχυρού όπλου στα χέρια πολιτών της κυπριακής πολιτείας για την διασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Ετίθετο έτσι τέρμα και στις αυθαίρετες αποφάσεις της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, που με σαφώς πολιτικά κίνητρα βραχυκύκλωνε τη διαδικασία της Σύμβασης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ανοίχθηκαν ταυτόχρονα και οι προοπτικές της εμπέδωσης της κρατικής υπόστασης της Κυπριακής Δημοκρατίας αλλά και της χρησιμοποίησης των αποφάσεων του Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ως προτύπων στα πλαίσια της τελικής λύσης του Κυπριακού.

Έτσι, η προσφυγή της Τιτίνας Λοϊζίδου είναι ιστορικής σημασίας για την Κύπρο και την συγχαίρω για την επιμονή και το ζήλο με τον οποίο προώθησε την αίτησή της παρά τις αντιξοότητες που αντιμετώπισε κατά καιρούς.

Πρέπει να σημειώσω ότι υπήρξαν και άλλες παρεμφερείς προσφυγές, όπως π.χ. των Κυπρίων εξαγωγέων ενάντια στην νομιμότητα των πιστοποιητικών που εκδίδονται από τις παράνομες Τ/Κ αρχές, η οποία διά μέσου

του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Αγγλίας παραπέμφθηκε στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, όπου η Κυπριακή Δημοκρατία δικαιώθηκε πλήρως. Η απόφαση αναντίλεκτα εμπέδωσε την μοναδικότητα και νομιμότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας και δημιούργησε το κατάλληλο κλίμα για τις μετέπειτα προσφυγές στην Επιτροπή και το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Σημειώνω, παρεμπιπτόντως, ότι θα ήταν επίσης βοηθητικό αν υλοποιούντο οι κατά καιρούς εισηγήσεις μου, ακόμα και προς τον Γ. Γ. του ΟΗΕ., να τεθούν διάφορα ερωτήματα στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης σχετικά με την εισβολή και την κατοχή της Κύπρου. Δυστυχώς, κάποια μόνιμα μέλη του Συμβουλίου έκαναν σαφές ότι δεν ευνοούσαν τέτοιες φιλόδοξες προσεγγίσεις. Βασικά επιχειρήματα που πρόβαλλαν ήταν η υπόσκαψη της διαπραγματευτικής διαδικασίας.

Τα ίδια επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν εναντίον της κύρωσης του άρθρου 25 εχρησιμοποιούντο και για την άρνηση της Κύπρου να κυρώσει το άρθρο 36 του καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου για την αποδοχή από την Κυπριακή Δημοκρατία της αναγκαστικής δικαιοδοσίας του Διεθνούς Δικαστηρίου.

Είναι ευτύχημα, γιατί, έστω και ύστερα από περιπλανήσεις, η Κύπρος αποδέχθηκε τελικά την αναγκαστική δικαιοδοσία του Δ.Α.Δ. στις αρχές του 1988.

Επιστρέφω στην τεράστια πολιτική σημασία που έχει η απόφαση Τιτίνας Λοϊζίδου κατά Τουρκίας. Πρώτα από όλα επαναβεβαιώνεται η νομιμότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας και η παράνομη ανακήρυξη της ούτω καλούμενης «Τ.Δ.Β.Κ.». Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων της 18 Δεκεμβρίου 1996 περιλαμβάνει 5 παραγράφους (19-23) που παρουσιάζουν τις αποφάσεις του Συμβουλίου Ασφαλείας 541, 550 αλλά και τις διακηρύξεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης και της Κοινοπολιτείας ως «διεθνή πρακτική», η οποία τεκμηριώνει διεθνές δίκαιο, κάτι πολύ σημαντικό για την Κύπρο.

Έτσι αποδεικνύεται ότι οι ενστάσεις πολλών για την επιδίωξη των ψηφισμάτων από την Κυπριακή Δημοκρατία δεν ευσταθούν. Αυτά τα ψηφίσματα όχι μόνο εμπέδωσαν τη νομιμότητα της Κ.Δ., αλλά αποτέλεσαν και προηγούμενο για το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (το τρίπτυχο Διαπραγμάτευση, Διεθνοποίηση και νομικές προσφυγές στα Διεθνή Δικαιοδοτικά όργανα αποτελούσαν σωστή μεθόδευση).

Καταδεικνύεται επίσης ότι τον έλεγχο της κατεχόμενης Κύπρου έχει η Τουρκία και όχι η «Τ.Δ.Β.Κ.». Έχει επίσης καθιερωθεί ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα που προστατεύονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση, αναντίλεκτα παραμένουν αναλλοίωτα και ισχύουν, ενώ οι οποιοσδήποτε διοικητικές ή άλλες παρεμβάσεις της Τουρκίας δεν έχουν οποιαδήποτε νομική ισχύ.

Τολμούμε να ισχυρισθούμε ότι η Απόφαση του Δικαστηρίου καταδεικνύει ότι τα Ανθρώπινα Δικαιώματα θα παρέμεναν αναλλοίωτα και θα ίσχυαν ακόμα και στην περίπτωση που τυχόν πολιτική συμφωνία για τη λύση του προβλήματός μας θα συνεπήγγοτο καταστρατήγηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων οποιουδήποτε πολίτη της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ο αγώνας για την κατοχύρωση και τη πρακτική εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πανανθρώπινος. Η πιστή προσήλωση σ' αυτά όλων των ανθρώπων και όλων των κρατών προδιαγράφει μια λαμπρή εποχή στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι αιώνιοι φαίνονται καλοί, για ν' ανατείλει επιτέλους μια τέτοια εποχή.

Ωστόσο, η πραγμάτωση αυτού του οράματος συνεπάγεται μια πανανθρώπινη αλληλεγγύη. Πρέπει να συνειδητοποιήσουν όλοι οι άνθρωποι και όλα τα κράτη ότι βρισκόμαστε όλοι στο ίδιο καράβι σε ό,τι αφορά τα ανθρωπίνια δικαιώματα.

Η καταπάτησή τους έστω σε μια γωνιά της γης πρέπει να θεωρείται πλήγμα για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Γιατί, αν αφεθούν να συσσωρεύονται έστω μικρές και περιορισμένες καταστρατηγήσεις δικαιωμάτων, τελικά θα αποτελέσουν τροχοπέδη στην υλοποίηση του οράματος. Οι αλυσιδωτές επιπτώσεις θα βαραίνουν όχι μόνο τη συνείδηση όλων αλλά και θα απειλούν τη μεγαλειώδη πορεία που φαίνεται να ξεκίνησε η ανθρωπότητα στη δική μας εποχή.